

Stawomir Wiankowski

Przekształcenia własnościowe i strukturalne jednostek badawczo- -rozwojowych w Polsce¹

Problemy przekształceń własnościowych i organizacyjnych jednostek badawczo-rozwojowych (JBR) zostały przedstawione w artykule na tle aktualnego stanu zaplecza badawczo-rozwojowego oraz przyjętych celów przekształceń.

Oceniając stan JBR wskazano m.in. na systematyczne zmniejszanie się przychodów z prac badawczych i rozwojowych, spadek zatrudnienia w działalności B+R oraz pogarszającą się rentowność. Pogłębiający się kryzys sektora JBR obrazują dane liczbowe dla lat 1994-2000.

Za szczególnie ważny cel restrukturyzacji JBR uznano dostosowanie działalności jednostek do warunków otwartej gospodarki i reguł obowiązujących w Unii Europejskiej. Autor dokonuje przeglądu wszystkich możliwych form przekształceń własnościowych i prawno-organizacyjnych JBR, rozważając zalety i wady poszczególnych rozwiązań.

Wyróżnionymi formami przekształceń uwzględniającymi specyfikę JBR są: prywatyzacja bezpośrednia w drodze wniesienia jednostki do spółki z udziałem Skarbu Państwa i pracowników bądź w drodze oddania JBR do odpłatnego korzystania przez spółkę z udziałem pracowników oraz tworzenie struktur wielopodmiotowych, w tym holdingowych.

Autor zwraca uwagę na fakt, że pomimo wprowadzenia w życie od przeszło półtora roku sprzyjających przepisów prawa, nie udało się żadnej jednostki skomercjalizować, sprywatyzować lub nadać jej status państwowego instytutu badawczego. Jako główne bariery hamujące proces przekształceń JBR należy, według autora, uznać niedostatek środków finansowych na cele restrukturyzacji w budżecie i w poszczególnych jednostkach oraz brak niektórych przepisów wykonawczych.

Przedstawiając możliwości wyjścia z „patowej” sytuacji JBR autor proponuje zmiany w regulacjach prawnych oraz wspomina o działaniach zapowiadanych przez ministra nauki, zawartych w założeniach reformy systemu finansowania nauki.

¹ Artykuł powstał przy współpracy Jarosława Borzęckiego, z wykorzystaniem książki S. Wiankowskiego i J. Borzęckiego *Prywatyzacja i reorganizacja jednostek badawczo-rozwojowych* (2002).

Część 1. Cele restrukturyzacji oraz kierunki przekształceń własnościowych jednostek badawczo-rozwojowych

Stan jednostek badawczo-rozwojowych oraz cele przekształceń jednostek badawczo-rozwojowych

Artykuł dotyczy problemów restrukturyzacji jednostek badawczo-rozwojowych (JBR). Przedstawiono w nim aktualny stan tych jednostek, określono cele ich restrukturyzacji, rozpoznano możliwe sposoby przekształceń własnościowych i strukturalno-organizacyjnych (na podstawie zaproponowanej klasyfikacji) oraz rozważono (potencjalne) pozytywne i negatywne skutki poszczególnych sposobów przekształceń.

W związku z utrzymującym się „zastojem” w przekształceniach własnościowych JBR, określono główne przyczyny zahamowania procesu przekształceń oraz zaproponowano podjęcie określonych działań sprzyjających prywatyzacji jednostek.

Zgodnie z **definicją** przyjętą w *Ustawie z 25 lipca 1985 roku o jednostkach badawczo-rozwojowych* (według jednolitego tekstu zamieszczonego w Dz.U. 2001, nr 33, poz. 388) jednostki badawczo-rozwojowe są to państwowe jednostki organizacyjne wyodrębnione pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym, tworzone w celu prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych, których wyniki powinny znaleźć zastosowanie w określonych dziedzinach gospodarki narodowej i życia społecznego.

Według statystyki GUS uwzględniającej standardy metodyczne OECD (z podręcznika *Frascati*), do sfery badawczo-rozwojowej zaliczane są również inne rodzaje jednostek, a mianowicie: placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk, szkoły wyższe prowadzące działalność badawczo-rozwojową, jednostki obsługi nauki oraz jednostki rozwojowe (głównie przedsiębiorstwa przemysłowe posiadające własne zaplecze rozwojowe).

Według danych GUS w 2000 roku na ogólną liczbę 860 jednostek sfery B+R 240 (czyli 28%) należało do jednostek badawczo-rozwojowych. Wśród jednostek badawczo-rozwojowych wyróżnia się w statystyce GUS następujące ich formy: instytuty naukowo-badawcze, ośrodki badawczo-rozwojowe, centralne laboratoria oraz inne jednostki, takie jak np. biura (centra) konstrukcyjno-technologiczne oraz ośrodki przetwarzania informacji.

Poszczególne formy jednostek B+R były w przeszłości objęte odrębnymi przepisami, dotyczącymi np. instytutów oraz ośrodków badawczo-rozwojowych. Obecnie wszystkie te jednostki obowiązują jednolite przepisy *Ustawy o jednostkach badawczo-rozwojowych* (z wyjątkiem art. 12a ust. 1, który uprawnia wyłącznie instytuty naukowo-badawcze do otrzymywania statusu państwowego instytutu badawczego).

Cele przekształceń strukturalno-własnościowych JBR powinny uwzględniać aktualny stan tych jednostek oraz istniejące i przewidywane uwarunkowania ich działalności.

Stan jednostek badawczo-rozwojowych jest częściowo konsekwencją ich długotrwałego funkcjonowania w strukturach dużych przedsiębiorstw państwowych i zlikwidowanych zjednoczeń gospodarczych (później – zrzeszeń przedsiębiorstw). Trudności ekonomiczne większości przedsiębiorstw państwowych poddawanych od końca lat osiemdziesiątych regułom gospodarki rynkowej zmuszały te przedsiębiorstwa do podejmowania działań oszczędnościowych, polegających m.in. na ograniczeniu nakładów na cele rozwojowe. Powodowało to przenoszenie trudnej sytuacji finansowej na usamodzielnione JBR, korzystające rzadziej ze zleceń przedsiębiorstw.

W warunkach restrukturyzacji oraz prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, w tym zwłaszcza dokonywanej z udziałem firm zagranicznych preferujących własne zaplecze badawcze, następowało dalsze ograniczenie dotychczasowych powiązań przedsiębiorstw z jednostkami badawczo-rozwojowymi. Natomiast nawiązywanie przez te jednostki nowych kontaktów w pracach badawczo-rozwojowych oraz dokonywanie dywersyfikacji działalności utrudniała sztywna formuła państwowej jednostki organizacyjnej oraz takie czynniki jak niedostateczne rozpoznanie rynku potencjalnych odbiorców i konkurencji oraz brak odpowiedniej kadry kierowniczej i specjalistów w dziedzinach marketingu i finansów. W tej sytuacji jednostki badawczo-rozwojowe zaczęły bardziej uzależniać możliwości swojego dalszego funkcjonowania od dotacji budżetowych (systematycznie ograniczanych).

Znaczna część jednostek ponosi straty na działalności badawczej i rozwojowej, które niekiedy są rekompensowane przychodami pochodzącymi z wyprzedaży lub dzierżawy składników majątkowych oraz wynajmu lokali. Spadek przychodów zmusza do redukcji zatrudnienia – zarówno w grupie pracowników administracyjno-technicznych, jak i naukowo-badawczych (merytorycznych).

Poziom wynagrodzeń porównywalny z innymi jednostkami państwowymi (niższy niż w spółkach prywatnych) oraz malejący prestiż nie stwarzają zachęty do podejmowania pracy w JBR przez ludzi młodych.

Większość jednostek zmuszona jest do „odchudzania” działalności pomocniczo-obsługowej i doświadczalnej, głównie w drodze likwidacji części komórek organizacyjnych. Brakuje natomiast środków na gruntowną restrukturyzację połączoną ze zmianą profilu działalności, modernizacją potencjału badawczego i technicznego oraz ewentualną prywatyzacją. Organy nadzorujące JBR nie były dotychczas w stanie wspierać finansowo restrukturyzacji jednostek środkami z budżetu lub z funduszy Unii Europejskiej.

W tym stanie jednostki stają się coraz mniejsze pod względem zakresu działalności, wielkości majątku oraz liczebności personelu. Restrukturyzacja „łączeniowa”, obejmująca dwie lub trzy jednostki, była w latach dziewięćdziesiątych podejmowana sporadycznie (trzykrotnie). Obecnie Ministerstwo Gospodarki zwiększyło oddziaływanie na realizację tego typu przedsięwzięć. Likwidację jednostek nieefektywnych lub nie prowadzących już badań i prac rozwojowych (którą umożliwia art. 7 *Ustawy o jednostkach badawczo-rozwojowych*), utrudnia brak środków budżetowych w organach nadzorujących jednostki oraz sytuacja prawna i finansowa JBR. Warto przypomnieć, że organy te muszą przejąć zarówno aktywa, jak i niezaspokojone zobowiązania likwidowanych JBR. Zobowiązania te obciążają skarb państwa, ponieważ jednostki badawczo-rozwojowe nie są objęte instytucją upadłości.

Sytuację JBR obrazują dane liczbowe za lata 1994–2000 (por. *Nauka...* 2002; Korona 1995). **Liczba JBR zmniejszyła się** w latach 1994–2000 o 34 jednostki (z 274 do 240 jednostek), tj. o 12,4%. W tym czasie stan innych jednostek prowadzących prace B+R wzrósł o 77 placówek (z 543 do 620), tj. o 14,2%. Spowodowało to wzrost liczby wszystkich jednostek w sferze badań i rozwoju o 43 jednostki (z 817 do 860), tj. o 5,3%.

Zatrudnienie w działalności B+R wyrażone w ekwiwalentach pełnego czasu pracy (EPC) spadło w JBR w latach 1994–2000 z 28 962,9 osoby do 23 044,1 osoby, tj. o 20,4%. Natomiast zatrudnienie w pozostałych jednostkach sektora wzrosło z 45 856,7 osoby do 55 888,8 osoby, tj. o 21,9%.

Spowodowało to wzrost zatrudnienia w całym sektorze B+R z 74 819,6 osoby do 78 924,9 osoby, tj. o 5,5%. **Wielkość zatrudnienia pracowników naukowo-badawczych** liczo-

na w ekwiwalentach czasu pracy zmniejszyła się w JBR o 1 081,2 osoby (z 13 467,7 osoby do 12 386,5 osoby), tj. o 8%. Natomiast zatrudnienie w tej kategorii pracowników w pozostałych jednostkach sektora wzrosło o 11 887,3 osoby (z 30 900,3 do 42 787,6), tj. o 38,5%. Przyczyniło się to do wzrostu liczby pracowników naukowo-badawczych w całym sektorze o 10 806,1 osoby, tj. o 24,4%². **Pod względem struktury wiekowej pracowników zatrudnionych w działalności badawczej i rozwojowej** udział kategorii wieku 50 lat i więcej wzrósł w całym sektorze z 29,5% w 1994 roku do 37% w 2000 r., czyli o 7,5%. W jednostkach badawczo-rozwojowych udział tej kategorii był w 2000 roku wyższy niż w całym sektorze i wynosił 44,9%.

Stopień zużycia aparatury naukowo-badawczej zaliczonej do środków trwałych w JBR wzrósł z 60% w 1994 roku do 70,6% w roku 2000, czyli o 10,6%. Natomiast w całym sektorze B+R wskaźnik ten pogorszył się o 3% i w 2000 roku wynosił 69%. Sytuacja pod tym względem kształtowała się bardzo różnie w poszczególnych jednostkach i ich rodzajach. Na przykład w tak ważnej dla gospodarki jednostce, jaką jest Instytut Elektrotechniki, stopień zużycia aparatury w 1998 roku osiągnął 93%.

Na spadek wielkości jednostek badawczo-rozwojowych wskazuje kształtowanie się średniej liczby zatrudnionych w działalności B+R (według EPC) przypadających na jedną jednostkę. Wskaźnik ten obniżył się ze 105,7 osoby w 1994 roku do 96,0 osoby w 2000 roku. Natomiast w całej sferze B+R kształtował się na tym samym poziomie (91,6 osoby). Średnia wielkość zatrudnienia pracowników naukowo-badawczych według EPC na jedną jednostkę wykazała minimalny wzrost z 49,2 osoby w 1994 roku do 51,6 osoby w 2000 roku. W ostatnich latach badanego okresu wystąpiła jednak tendencja spadkowa. Świadczy o tym średnia wielkości zatrudnienia tych pracowników (obejmująca osoby pełno- i niepełnozatrudnione) przypadająca na 1 placówkę, która zmniejszyła się z 64,7 osoby w 1997 roku do 58,1 osoby w 2000 roku.

Według danych Ministerstwa Gospodarki, nadzorującego połowę wszystkich jednostek badawczo-rozwojowych, w 1998 roku 46,2% tej zbiorowości stanowiły jednostki zatrudniające do 100 osób, 44,5% jednostki zatrudniające 100–400 osób oraz 9,3% jednostki o zatrudnieniu powyżej 400 osób (por. Owczarek 1999).

Stan jednostek badawczo-rozwojowych był przedmiotem oceny Międzyresortowego Zespołu ds. Reformy Jednostek Badawczo-Rozwojowych, utworzonego na podstawie zarządzenia nr 20 Prezesa Rady Ministrów z 24 marca 2000 roku. Z raportu sporządzonego przez Zespół w sierpniu 2000 roku wynika, że najważniejszym źródłem przychodów JBR w 1999 roku były wpływy z tzw. działalności pozostałej, wynoszące 34,5% całkowitych przychodów. Duży udział w przychodach miało dofinansowanie z budżetu, wynoszące 31%. Natomiast zlecenia na prace badawcze i rozwojowe od podmiotów gospodarczych (wraz z projektami celowymi) przyniosły tylko 23% przychodów. Najmniejsza część przychodów pochodziła z działalności doradczej, edukacyjnej i certyfikacji (8%) oraz z tytułu współpracy z zagranicą (środki pochodzenia zagranicznego) – 3,5%. Z danych raportu za rok 1999 dotyczących kształtowania się rentowności w 225 jednostkach badawczo-rozwojowych wynikało, że 131 jednostek (tj. 58%) miało niski wskaźnik rentowności netto³, co nie pozwalało na samodzielne rozwijanie działalności badawczej i rozwojowej. W skład tej grupy JBR wchodziło:

– 49 jednostek (tj. 22%) mających rentowność ujemną (stratę);

² Na tendencje spadku w latach 1990–1997 liczby jednostek badawczo-rozwojowych oraz potencjału kadrowego tych jednostek zwróciła uwagę Małgorzata Dąbrowa-Szeffler (1999).

³ Relacja między wynikiem finansowym netto a przychodami jednostki.

- 16 jednostek (tj. 7%) z rentownością zerową;
- 66 jednostek (tj. 29%) mających minimalną rentowność w granicach 0,01–2,5% (średnio 1,2%).

W następnych latach, według danych dotyczących JBR nadzorowanych przez Ministra Gospodarki, nastąpił wzrost udziału jednostek wykazujących stratę netto z 21,4% w 1999 roku do 27,1% w 2001 roku.

Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw i jednostek badawczo-rozwojowych stanowią część procesu restrukturyzacji tych jednostek. Proces ten może polegać na wprowadzaniu zasadniczych zmian w: formie prawno-własnościowej, przedmiocie działalności i sytuacji marketingowej, systemie zarządzania i strukturze organizacyjnej, gospodarowaniu majątkiem jednostki, zarządzaniu zasobami ludzkimi.

Celem restrukturyzacji pojedynczej jednostki jest na ogół przywrócenie bieżącej równowagi gospodarczej i zapewnienie szans rozwoju w przyszłości. Cel ten jest osiągnięty w następujący sposób (por. *Założenia...* 1998):

- zwiększenie konkurencyjności na tle innych jednostek przez elastyczne dostosowywanie swojej oferty do potrzeb rynku oraz przez nowoczesność, jakość i szybkość realizowanych ofert;
- uzyskanie trwałych podstaw finansowania rozwoju działalności;
- podniesienie efektywności ekonomicznej.

Cele przekształceń w całej sferze badawczo-rozwojowej obejmują:

- pobudzenie popytu gospodarki na krajowe badania aplikacyjne i na ich wyniki;
- poprawę sprawności zarządzania programami badawczymi pod kątem ich przydatności rynkowej, a tym samym poprawę efektywności ekonomicznej JBR i przedsiębiorstw;
- dostosowanie struktury zaplecza naukowo-badawczego Polski do priorytetów rozwojowych, reguł gospodarki rynkowej oraz do zasad finansowania przez państwo działalności naukowo-badawczej i przedsięwzięć innowacyjnych;
- zapewnienie naukowcom i JBR możliwości konkurowania na krajowym i globalnym rynku innowacji, m.in. poprzez powiązania instytucjonalne i organizacyjne z przedsiębiorstwami;
- stworzenie naukowcom warunków do efektywnej i umotywowanej materialnie działalności.

Bliska perspektywa integracji Polski z Unią Europejską wyznacza szczególnie ważny cel przekształceń strukturalno-własnościowych dokonywanych w makro- i mikro-skali, którym jest dostosowanie się do warunków otwartej gospodarki i reguł obowiązujących w Unii.

Na potrzebę dokonania przekształceń sektora jednostek badawczo-rozwojowych wskazywały analizy tego sektora przeprowadzone w latach 1998–2000 z inicjatywy Ministerstwa Gospodarki i Komitetu Badań Naukowych. Kierunki rozwoju i restrukturyzacji sektora zostały ujęte w programach Ministerstwa i rządu. W opracowanych przez Międzyresortowy Zespół ds. Reformy Jednostek Badawczo-Rozwojowych propozycjach przekształceń tych jednostek przewidziano m.in.:

- ukierunkowanie działalności wybranych czołowych jednostek na koordynację i realizację wieloletnich programów rządowych ustanawianych na mocy ustawy lub uchwalanych przez Radę Ministrów oraz projektów celowych i zamawianych;

– komercjalizację i prywatyzację jednostek, które mają niewielkie szanse na prowadzenie działalności naukowej w sposób ciągły, z powodu zbyt małej liczebnie kadry naukowej i słabego potencjału aparaturowego;

– innego rodzaju przekształcenia, na podstawie dokonanej oceny konkretnych jednostek, bądź likwidację jednostki lub utrzymanie jej w obecnej formie prawno-organizacyjnej.

Podstawowe założenia kształtowania jednostek zaplecza badawczo-rozwojowego nadzorowanych przez Ministra Gospodarki przewidują m.in. (por. *Strategia...* 2000):

– kreowanie i wspieranie przekształceń organizacyjnych, takich jak konsolidacja, prywatyzacja, państwowe instytuty badawcze, z uwzględnieniem potrzeb priorytetowych obszarów badawczych;

– wspieranie tworzenia struktur sprzyjających działalności innowacyjnej i transferowi technologii na bazie potencjału JBR (np. parki technologiczne, ośrodki doradztwa, centra szkoleniowe i centra powiązań kooperacyjnych);

– tworzenie infrastruktury wspierającej badania innowacyjne i umożliwiającej szybki proces innowacyjny, w tym inkubatorów przedsiębiorczości, agencji technologii i dyfuzji innowacji oraz instytucji typu *venture capital*.

W strategii gospodarczej rządu jako główne kierunki przekształceń krajowego zaplecza badawczo-rozwojowego przyjęto (por. *Przedsiębiorczość...* 2002):

– prywatyzację JBR, m.in. w formie przejmowania ich przez przedsiębiorstwa zainteresowane posiadaniem własnego zaplecza;

– nadawanie statusu państwowych instytutów badawczych jednostkom wykonującym zadania o charakterze służb publicznych;

– tworzenie konsorcjów celowych, integrujących działania i środki finansowe nauki oraz przemysłu;

– wspieranie organizowania prywatnych firm badawczo-rozwojowych oraz powstawania małych firm pośredniczących w nawiązywaniu kontaktów między jednostkami naukowymi a jednostkami gospodarczymi;

– tworzenie parków technologicznych na bazie likwidowanych placówek zaplecza badawczego.

Kierunki te nie reprezentują pełnej gamy przekształceń JBR. W artykule rozważono wszystkie możliwe warianty przekształceń według aktualnego stanu prawnego oraz projektu ustawy z 2002 roku. Warianty te można pogrupować w określone kategorie przekształceń, które przedstawia rysunek 1.

Oceniając różne warianty przekształceń JBR, pokazano możliwe pozytywne i negatywne skutki ich zastosowania, wynikające głównie z indywidualnych uwarunkowań poszczególnych jednostek.

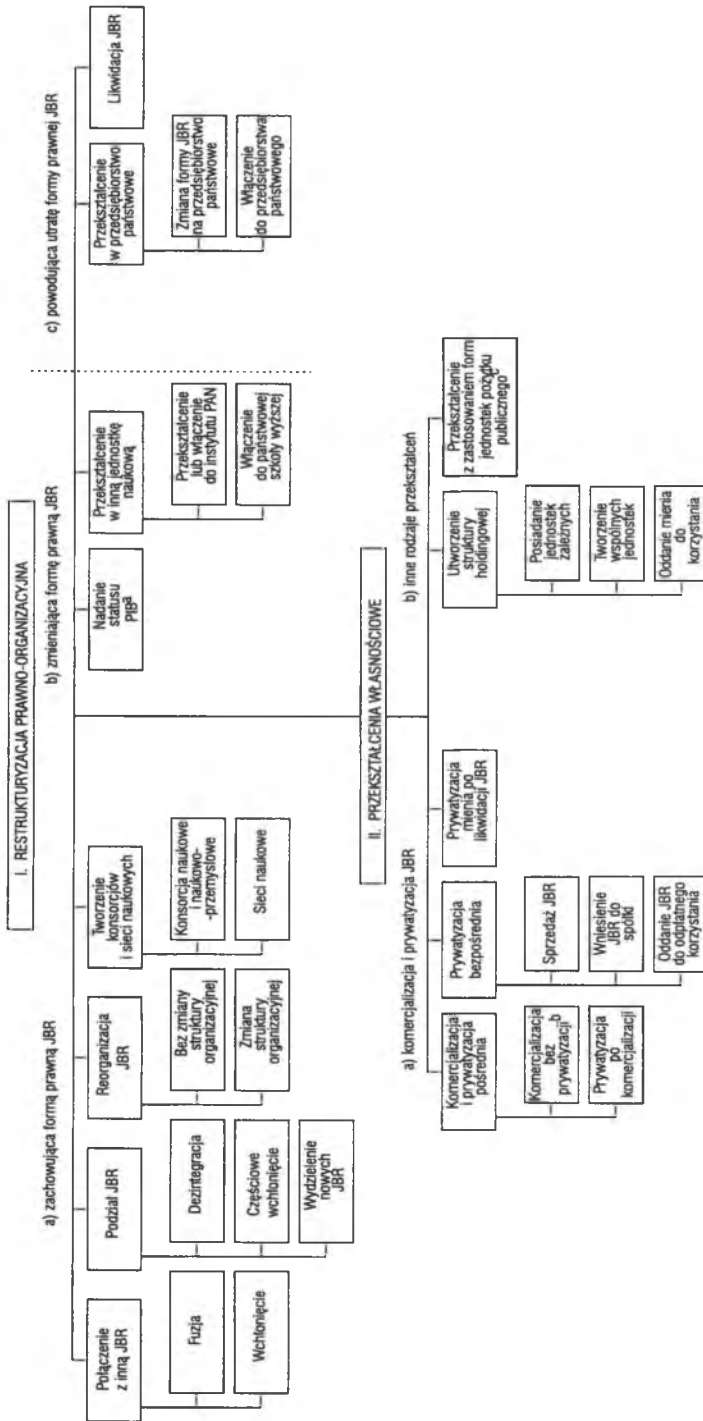
Przekształcenia własnościowe jednostek badawczo-rozwojowych

Formy prywatyzacji w gospodarce

Jako **prywatyzację** można ogólnie uznać podejmowanie działań zmierzających do minimalizacji udziału sektora państwowego we własności jednostek gospodarczych.

W odniesieniu do przedsiębiorstw państwowych oznacza to udostępnianie wszystkich ich składników majątkowych (materialnych i niematerialnych) osobom fizycznym i niepań-

Rysunek 1
Klasyfikacja przekształceń strukturalno-własnościowych jednostek badawczo-rozwojowych

^a Nadanie statusu PIB dotyczy wyłącznie instytutów naukowo-badawczych.

^b Komercjalizacja w celu innym niż prywatyzacja – za zgodą Rady Ministrów.

^c Dotyczy stowarzyszeń i fundacji prowadzących działalność pożytku publicznego (według projektu ustawy z lutego 2002 roku).

stwowym osobom prawnym. Prywatyzacja wiąże się ze zmianą dotychczasowej formy prawnej przedsiębiorstwa, które w *Ustawie o przedsiębiorstwach państwowych* z dnia 25 września 1981 roku (tekst jednolity: Dz.U. 1991, nr 18, poz. 80 z późn. zm.) zostało zdefiniowane jako *samodzielny, samorządny, samofinansujący się przedsiębiorca posiadający osobowość prawną, którego organem założycielskim mogą być: naczelne oraz centralne organy administracji państwowej, NBP, banki państwowe i inne organy państwowe.*

Formami prawnymi najczęściej nadawanymi prywatyzowanym przedsiębiorstwom państwowym, które mogą być nadawane JBR, są **spółki kapitałowe prawa handlowego**, tzn. takie, które mają osobowość prawną, a ich funkcjonowanie oparte jest na zgromadzonym kapitale, będącym podstawą majątkową działalności spółki. Obecnie, według obowiązujących od 1 stycznia 2001 roku przepisów *Kodeksu spółek handlowych*, mogą to być **spółki akcyjne** i **spółki z ograniczoną odpowiedzialnością**.

W publicystyce prawnej i ekonomicznej wyróżnia się różne formy prywatyzacji, nadając nieraz tym samym formom odmienne nazwy. Występują więc:

- **prywatyzacja bezpośrednia**, realizowana na mocy *Ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 roku o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych*;
- **prywatyzacja pośrednia (kapitałowa)**, stosowana głównie wobec dużych przedsiębiorstw i dokonywana po uprzedniej ich komercjalizacji (na mocy wyżej wymienionej ustawy ustawy);
- **komercjalizacja z konwersją wierzytelności**, polegająca na przekształcaniu zadłużonych przedsiębiorstw państwowych w spółki z udziałem Skarbu Państwa i wierzycieli (na mocy wyżej wymienionej ustawy ustawy);
- **likwidacja z przyczyn ekonomicznych**, stosowana wobec przedsiębiorstw prowadzących działalność ze stratą i dokonywana na mocy *Ustawy z dnia 25 września 1981 roku o przedsiębiorstwach państwowych*;
- **prywatyzacja powszechna**, podjęta w ograniczonym zakresie poprzez utworzenie 15 Narodowych Funduszy Inwestycyjnych w formie spółek akcyjnych, grupujących 512 przedsiębiorstw przekształconych w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa i dokonana na podstawie *Ustawy z dnia 30 kwietnia 1993 roku o narodowych funduszach inwestycyjnych i ich prywatyzacji*;
- **prywatyzacja założycielska** – polegająca na tworzeniu nowych prywatnych podmiotów gospodarczych i zakładów osób fizycznych, głównie na podstawie ustawy z 23 grudnia 1988 roku o działalności gospodarczej, a obecnie na podstawie *Ustawy z dnia 19 listopada 1999 roku – Prawo działalności gospodarczej*;
- **powszechne uwłaszczenie**, obejmujące **uwłaszczenie bezpośrednie**, polegające na nieodpłatnym nabyciu na własność nieruchomości, innego mienia lub akcji Skarbu Państwa oraz **uwłaszczenie pośrednie**, polegające na nieodpłatnym nabyciu bonów uwłaszczeniowych (przewidziane w ustawie z dnia 14 lipca 2000 r., zawetowanej przez prezydenta RP);
- **reprivatyzacja**, polegająca na zwrocie byłym właścicielom mienia przejętego przez państwo, względnie na częściowym zrekompensowaniu strat wskutek nacjonalizacji.

Najważniejszą formą prywatyzacji z punktu widzenia celu przekształceń ustrojowych, jakim było zmniejszenie udziału sektora państwowego w działalności gospodarczej, okazała się prywatyzacja założycielska, świadcząca o odrodzeniu się przedsiębiorczości w warunkach zaistniałych po 1988 roku. Wskazują na to dane Głównego Urzędu Statystyczne-

go, według których prywatyzacja ta doprowadziła do wzrostu w 2000 roku liczby zakładów osób fizycznych, w porównaniu do stanu w 1993 r., o blisko 900 tys., tj. o 154%.

W latach 1990–2000 procesem przekształceń własnościowych objęto 5037 przedsiębiorstw państwowych (nie licząc 1654 państwowych PGR-ów, włączonych do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa). Największą część przedsiębiorstw objęto prywatyzacją bezpośrednią – 1850 jednostek (tj. 36,7%). Likwidacji z przyczyn ekonomicznych, na mocy *Ustawy o przedsiębiorstwach państwowych*, poddano 1694 jednostki (tj. 33,6%). Natomiast w spółki Skarbu Państwa przekształcono (skomercjalizowano) 1493 jednostki (tj. 29,6%), z czego sprywatyzowano kapitałowo 277 (tj. 5,5% wszystkich przekształconych przedsiębiorstw) (por. *Prywatyzacja... 2001*).

Z oceny dotychczasowych skutków prywatyzacji wynika, że proces ten spowodował zasadniczą przebudowę struktury własnościowej gospodarki. Znaczenie sektora publicznego jest mimo to nadal duże, o czym świadczy m.in.: dysponowanie przez ten sektor 51% krajowego majątku trwałego, 25% udział w wytwarzaniu produktu krajowego brutto oraz zatrudnianie 26% ogółu pracujących w gospodarce narodowej (por. *Rocznik... 2001*). Oznacza to, że w okresie kilku najbliższych lat problemy prywatyzacji nadal będą pełniły istotną rolę w polityce gospodarczej, zwłaszcza w odniesieniu do dużych przedsiębiorstw infrastrukturalnych oraz całego zaplecza badawczo-rozwojowego.

Komercjalizacja i prywatyzacja pośrednia JBR

Zgodnie z *Ustawą o JBR*, jednostki badawczo-rozwojowe mogą podlegać komercjalizacji i prywatyzacji przy zastosowaniu przepisów dotyczących przedsiębiorstw państwowych (art.10), z zastrzeżeniem niektórych niżej omówionych odrębności (ust.3, 3a, 4, art.10a i 10b). Najistotniejsze odrębności polegają na tym, że:

- komercjalizacja jednostki może nastąpić na wniosek jej dyrektora po zasięgnięciu opinii rady naukowej lub na wniosek organu nadzorującego tę jednostkę po zasięgnięciu opinii rady naukowej i w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw nauki (art.10 ust.3);
- komercjalizowana lub prywatyzowana jednostka może się ubiegać o status JBR na podstawie złożonego przez siebie wniosku;
- spółka zachowuje status JBR do czasu rozpatrzenia wniosku, o ile został on złożony w terminie 60 dni od dnia przekształcenia (art. 74);
- w spółkach powstałych w wyniku komercjalizacji JBR oraz w spółkach realizujących ustawowe cele JBR, w których Skarb Państwa objął akcje w wyniku prywatyzacji bezpośredniej JBR, działa rada naukowa (art. 10a i 10b).

Komercjalizacja, w powszechnym tego słowa znaczeniu, oznacza oparcie czegoś na zasadach handlowych, czyli urynkowanie działalności. *Ustawa prywatyzacyjna* nadała temu słowu inne znaczenie – celowe, a mianowicie oznacza ono przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego w spółkę, która do momentu jej prywatyzacji pozostaje najczęściej spółką z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa⁴. Komercjalizacja oznacza więc tylko zmianę formy prawnej jednostki badawczo-rozwojowej na spółkę prawa handlowego.

⁴ Z wyjątkiem przypadków komercjalizacji z konwersją wierzytelności, podczas której przedsiębiorstwo przekształcane jest w spółkę z o.o. z udziałem Skarbu Państwa i wierzycieli przedsiębiorstwa. Dział III *Ustawy prywatyzacyjnej*, regulujący formę komercjalizacji z konwersją wierzytelności, przestanie obowiązywać z dniem uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej.

Schemat komercjalizacji JBR przedstawia rysunek 2.

Komercjalizacji nie podlegają jednostki badawczo-rozwojowe: postawione w stan likwidacji, będące w trakcie dzielenia lub łączenia, objęte bankowym postępowaniem ugodowym. Ponadto nie podlegają komercjalizacji JBR objęte (lub proponowane do objęcia) prywatyzacją bezpośrednią na podstawie wydanego zarządzenia lub złożonego wniosku. W praktyce komercjalizacja dotyczy dużych jednostek.

Organem dokonującym komercjalizacji JBR jest minister właściwy do spraw Skarbu Państwa; w przypadku komercjalizacji w celu innym niż prywatyzacja – wymagana jest zgoda Rady Ministrów. Podstawą wszczęcia działań komercjalizacyjnych JBR przez ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa jest wniosek organu nadzorującego JBR działającego w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw nauki, złożony po zasięgnięciu opinii rady naukowej jednostki lub wniosek dyrektora JBR złożony po zasięgnięciu opinii rady naukowej jednostki.

Rysunek 2
Komercjalizacja jednostki badawczo-rozwojowej

Suma kapitałów własnych spółki = Fundusz JBR

Dokumentem szczególnie istotnym dla podjęcia komercjalizacji jest *Kwestionariusz przedsiębiorstwa państwowego przeznaczonego do komercjalizacji*. Wzór tego dokumentu określa *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 2001 roku* (Dz.U. 2001, nr 12, poz. 98). Należy zauważyć, że wzór ten, wraz z wymaganym kompletem innych powiązanych dokumentów, nie w pełni odpowiada specyfice jednostek badawczo-rozwojowych, w których np. brakuje takich organów jak rada pracownicza. Kwestionariusz jest dostarczany ministrowi właściwemu do spraw Skarbu Państwa wraz z wnioskiem o komercjalizację JBR.

Najważniejszym dokumentem w procedurze komercjalizacji jest **akt komercjalizacji JBR**, sporządzany przez ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa. Zastępuje on czynności związane z powstaniem spółki z o.o. lub spółki akcyjnej określone w przepisach *Kodeksu spółek handlowych*. Akt komercjalizacji zawiera: statut spółki akcyjnej lub umowę spółki z o.o., wysokość kapitału zakładowego spółki, imiona i nazwiska członków władz pierwszej kadencji.

Konsekwencje przekształcenia jednostki badawczo-rozwojowej w spółkę Skarbu Państwa, są następujące:

- Do pracowników skomercjalizowanej JBR stosuje się art. 231 *Kodeksu pracy*, co oznacza, że pracownicy zatrudnieni na podstawie umowy o pracę stają się z mocy prawa pracownikami spółki.
- Dyrektor komercjalizowanej JBR zostaje powołany na stanowisko prezesa pierwszego zarządu powstałej spółki.
- W spółkach powstałych w wyniku komercjalizacji JBR działa rada naukowa; kompetencje rady naukowej działającej w spółce powstałej w wyniku komercjalizacji JBR są ograniczone w stosunku do zakresu istniejącego w nieskomercjalizowanej JBR. Spółki z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa (lub z dominującym udziałem Skarbu Państwa) cechują następujące specyficzne zasady funkcjonowania:
 - Pierwsza rada nadzorcza powinna liczyć 5 osób, w tym 2 przedstawiciele pracowników. Pozostali członkowie rady nadzorczej są powoływani przez walne zgromadzenie spośród osób wskazanych przez ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa oraz organ nadzorujący JBR.
 - W spółkach z o.o. można nie powoływać rady nadzorczej; prawo kontroli wykonuje wówczas wspólnik, czyli minister właściwy do spraw Skarbu Państwa lub osoba przez niego upoważniona.
 - W spółkach z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa pracownicy wybierają 40% składu następných rad nadzorczych. Prawo to, ze zmianą dotyczącą liczby wybranych osób, przysługuje również po zbyciu ponad 50% akcji Skarbu Państwa.
 - W spółkach z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa, a także po zbyciu przez Skarb Państwa ponad połowy udziałów (akcji), pracownicy wybierają jednego członka zarządu, o ile średnioroczne zatrudnienie w spółce przekracza 500 pracowników.
 - Spółka może być jedynym założycielem spółki z o.o. lub spółki akcyjnej, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia procesów restrukturyzacji i ewentualnego tworzenia zgrupowania wielopodmiotowego.
 - Działania spółki dotyczące zawiązania innej spółki, objęcia albo nabycia (względnie zbycia) akcji innej spółki, wymagają zgody walnego zgromadzenia.
 - Pracownicy, którzy nabyli akcje Skarbu Państwa mogą wykonywać prawo głosu na walnym zgromadzeniu przez swojego przedstawiciela.

Prywatyzacja pośrednia stanowi drugi etap przekształceń własnościowych, następujący po etapie komercjalizacji. Polega ona na nieodpłatnym i odpłatnym zbywaniu należących do Skarbu Państwa akcji lub udziałów spółek powstałych w wyniku komercjalizacji. Akcje te są zbywane przez ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa.

Forma nieodpłatnego zbycia akcji Skarbu Państwa polega na nabyciu do 15% akcji należących do Skarbu Państwa przez pracowników JBR oraz związanych z tą jednostką emerytów i rencistów, według stanu sprzed zbycia pierwszych akcji na zasadach ogólnych.

Tryb odpłatnego zbywania akcji Skarbu Państwa obejmuje dokonywanie sprzedaży, w drodze (alternatywnie): oferty ogłoszonej publicznie, przetargu publicznego, rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia, przyjęcia oferty złożonej przez podmiot ogłaszający wezwanie do zapisywania się na sprzedaż akcji niedopuszczonych do publicznego obrotu lub na sprzedaż akcji w obrocie wtórnym (według art. 151 *Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi*).

Warunkiem przystąpienia do zbycia akcji jest dokonanie **analizy stanu spółki**. Szczegółowy zakres analizy reguluje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 czerwca 1997 roku (Dz.U. 1997, nr 64, poz. 408), zmienione następnie *Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 września 1999 roku* (Dz.U. 1997, nr 77, poz. 866). Zakres ten obejmuje:

- ustalenie sytuacji prawnej majątku;
- ustalenie stanu i perspektyw rozwoju, w wyniku analizy ekonomiczno-finansowej, marketingowej, techniczno-technologicznej, systemu organizacji i zarządzania;
- ocenę realizacji obowiązków wynikających z wymogów ochrony środowiska i ochrony dóbr kultury;
- oszacowanie wartości spółki przy pomocy co najmniej dwóch metod wyceny.

Przepisy rozporządzenia regulują opracowanie analiz dla potrzeb prywatyzacji pośredniej i bezpośredniej. Analizę sporządza firma konsultingowa wyłoniona w drodze przetargu, ogłoszonego w prasie przez ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa.

Artykuł 35 *Ustawy prywatyzacyjnej* dopuszcza możliwość **zbywania akcji z zapłatą ratalną**, w trybie przetargu publicznego lub rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia. Warunki zbycia akcji obejmują wówczas: wpłacenie pierwszej raty w wysokości co najmniej 20% ceny za akcje, zabezpieczenie kwoty pozostałej do zapłaty po uiszczeniu pierwszej raty, spłacenie przez okres co najwyżej 5 lat pozostałej kwoty, przy zastosowaniu jej oprocentowania w wysokości nie niższej niż ogłaszany przez GUS wskaźnik wzrostu cen dóbr konsumpcyjnych,

Forma ratalnego zbycia akcji Skarbu Państwa jest szczególnie przydatna dla spółek z udziałem pracowników i osób prawnych.

Prywatyzacja bezpośrednia

Prywatyzacja bezpośrednia⁵ oznacza rozporządzanie przez organy działające w imieniu Skarbu Państwa całym majątkiem jednostki badawczo-rozwojowej, poprzez: sprzedaż jednostki, wniesienia jednostki do spółki, oddanie jednostki do odpłatnego korzystania. W konsekwencji tych działań następuje zmiana własności oraz zmiana formy prawno-organizacyjnej jednostki. Schemat prywatyzacji bezpośredniej przedstawia rysunek 3.

Obiektem prywatyzacji bezpośredniej jest jednostka badawczo-rozwojowa jako zorganizowany zespół składników materialnych i niematerialnych, przeznaczonych do realizacji określonych zadań gospodarczych (art. 55¹ *Kodeksu cywilnego*). Prywatyzacja bezpośrednia dotyczy jednostek małych i średnich, tzn. takich, które spełniają łącznie następujące kryteria: zatrudnienie: maksimum 500 pracowników, wartość rocznej sprzedaży: maksimum 6 mln euro, wysokość funduszu jednostki badawczo-rozwojowej: maksimum 2 mln euro. Prywatyzacja bezpośrednia większych jednostek wymaga zgody Rady Ministrów.

Podstawą podjęcia działań prywatyzacyjnych przez organ nadzorujący, może być: własna inicjatywa organu nadzorującego, wniosek dyrektora JBR złożony po zasięgnięciu opinii rady naukowej, oferta w sprawie zawiązania spółki, do której zostanie wniesiona jednostka badawczo-rozwojowa oraz oferta zawarcia umowy o oddanie JBR do odpłatnego korzystania.

⁵ Nazwa „prywatyzacja bezpośrednia” zastąpiła poprzednie pojęcie „prywatyzacji w drodze likwidacji przedsiębiorstwa państwowego”, stosowane w pierwotnej *Ustawie z dnia 13 lipca 1990 roku o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych*.

Ogólna procedura prywatyzacji bezpośredniej obejmuje:

1. Dokonanie analizy stanu jednostki, której szczegółowy zakres reguluje wspomniane już *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 czerwca 1997 roku* (Dz.U. 1997, nr 64, poz. 408), zmienione *Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 września 1999 roku* (Dz.U. 1997, nr 77, poz. 866).
2. Wydanie przez organ nadzorujący (za zgodą ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa) zarządzenia o prywatyzacji bezpośredniej, określającego: sposób prywatyzacji bezpośredniej, osobę pełnomocnika do spraw prywatyzacji, inne niezbędne dane, np. organizacyjno-porządkowe. Załącznikiem do zarządzenia jest analiza stanu prywatyzowanej jednostki.
3. Powołanie pełnomocnika organu nadzorującego do spraw prywatyzacji, wykonującego funkcje organów oraz podejmującego czynności prywatyzacyjne związane z zadysonowaniem mieniem JBR, w tym ewentualne podpisanie stosownych umów.
4. Dokonanie prywatyzacji bezpośredniej jednostki badawczo-rozwojowej.

Prywatyzacja bezpośrednia w drodze sprzedaży JBR następuje w trybie przetargu publicznego lub rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia.

Momentem prywatyzacji jest podpisanie określonej umowy przez pełnomocnika ds. prywatyzacji lub przez organ nadzorujący (w zależności od zakresu upoważnienia) oraz wykreślenie jednostki z Krajowego Rejestru Sądowego. W procedurze sprzedaży jednostki badawczo-rozwojowej, można wyróżnić następujące szczególne elementy:

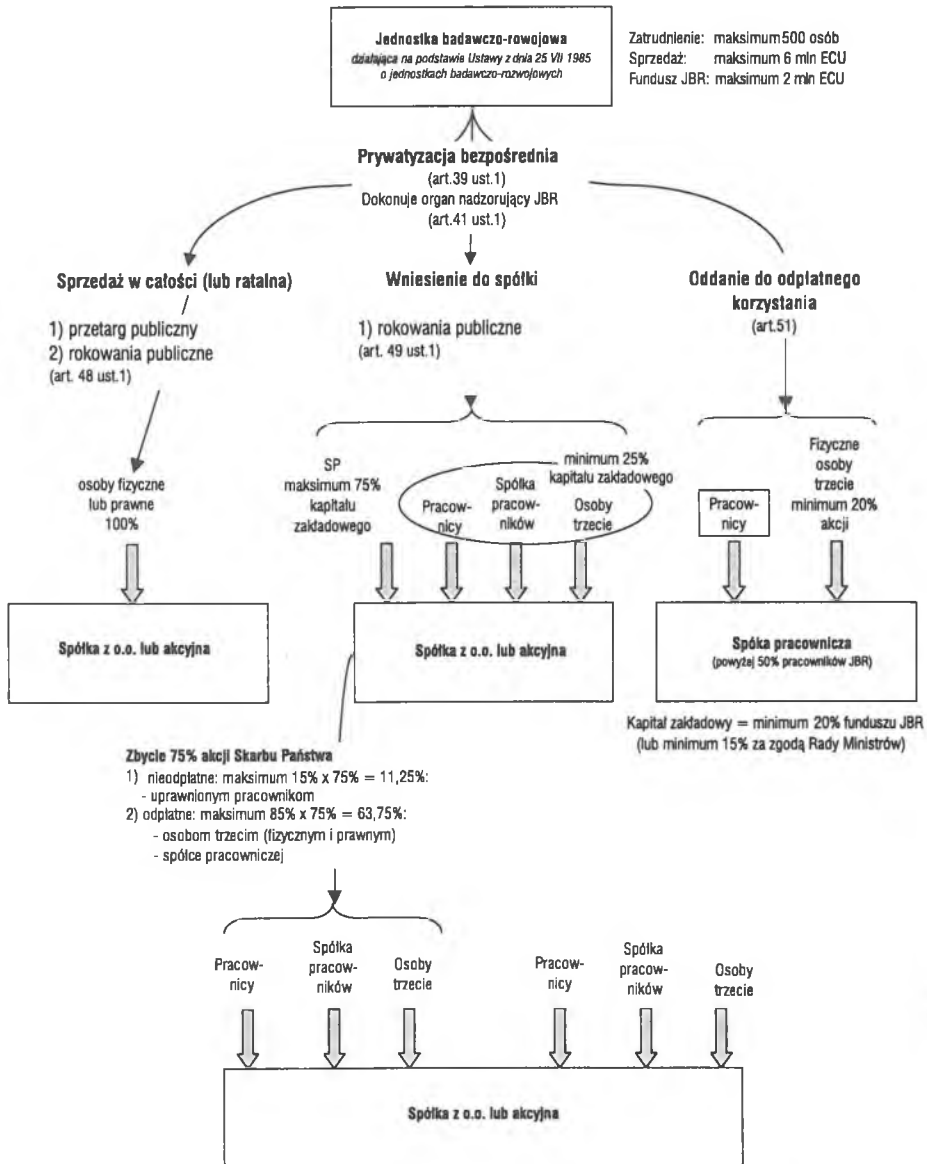
- 1) kupujący ma obowiązek przekazać na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych określoną kwotę, wynoszącą do 15% ceny jednostki, o którą pomniejsza się cenę sprzedaży;
- 2) w razie sprzedaży w trybie rokowań, w umowie uwzględnia się zobowiązania kupującego w zakresie inwestycji, ochrony środowiska i dóbr kultury, a ponadto zobowiązania socjalne uzgodnione z przedstawicielami załogi, które stanowią integralną część umowy;
- 3) istnieje możliwość zapłaty należności w ratach, pod warunkiem, że: okres spłaty uzgodnionej kwoty nie będzie dłuższy niż 5 lat, pierwsza rata wyniesie co najmniej 20% ceny sprzedaży, po spłaceniu pierwszej raty zostanie zabezpieczona pozostała część kwoty.

Prywatyzacja bezpośrednia w drodze wniesienia jednostki badawczo-rozwojowej do spółki następuje w trybie rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia. **Zwykła procedura prywatyzacyjna** obejmuje następujące elementy:

- 1) akcjonariusze inni niż Skarb Państwa wnoszą wkłady pokrywające co najmniej jedną czwartą kapitału zakładowego spółki;
- 2) akcje należące do Skarbu Państwa zbywa minister właściwy do spraw Skarbu Państwa w trybie publicznym ustalonym dla prywatyzacji pośredniej; przepis o trybie publicznym nie obowiązuje, jeżeli w statucie spółki, do której wnoszone jest mienie jednostki badawczo-rozwojowej, dotychczasowym akcjonariuszom zostanie przyznane prawo pierwszeństwa nabycia akcji;
- 3) uprawnionym pracownikom przysługuje prawo do nieodpłatnego nabycia do 15% akcji (udziałów) należących do Skarbu Państwa, w sposób określony dla prywatyzacji pośredniej.

Rysunek 3

Prywatyzacja bezpośrednia jednostki badawczo-rozwojowej

Procedura szczególna polega na wniesieniu jednostki badawczo-rozwojowej do spółki z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa i osób, które w dniu wydania zarządzenia o prywatyzacji bezpośredniej były pracownikami JBR, przy czym:

- Osoby te muszą wnieść wkłady na pokrycie co najmniej 10% kapitału zakładowego spółki.
- Osobom tym przysługuje do 15% akcji Skarbu Państwa nieodpłatnie.

- Skarb Państwa będzie corocznie oferował wymienionym akcjonariuszom prywatnym (na podstawie stosownego zapisu w statucie spółki) odpowiednią liczbę swoich pozostałych akcji tak, aby po 5 latach od dnia wpisania spółki do rejestru ich łączny udział w spółce wyniósł 51%.
- Oferowane akcje, nie nabyte przez pracowników spółki, podlegają zbyciu w trybie ustawowym przyjętym dla prywatyzacji pośredniej.

Prywatyzacja bezpośrednia w drodze oddania jednostki badawczo-rozwojowej do odpłatnego korzystania przez spółkę wymaga łącznego spełnienia następujących warunków:

- Do spółki przystąpi ponad 50% ogólnej liczby pracowników JBR.
- Akcjonariuszami spółki będą wyłącznie osoby fizyczne (chyba, że minister właściwy do spraw Skarbu Państwa zezwoli na udział w spółce osobom prawnym).
- Co najmniej 20% akcji spółki obejmą osoby spoza JBR.
- Kapitał akcyjny spółki opłacony przez akcjonariuszy wyniesie nie mniej niż 20% funduszu jednostki badawczo-rozwojowej przed prywatyzacją.

Tryb prywatyzacji bezpośredniej poprzez oddanie jednostki badawczo-rozwojowej do odpłatnego korzystania spółce, przedstawia rysunek 4.

Na oddanie JBR do odpłatnego korzystania zawierana jest umowa (na okres co najwyżej 10 lat) pomiędzy organem nadzorującym reprezentującym Skarb Państwa, a spółką przejmującą. Po zawarciu umowy rolę organu reprezentującego Skarb Państwa uzyskuje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa, któremu organ nadzorujący przekazuje pełną dokumentację prywatyzacyjną JBR. Umowa może przewidywać różne formy korzystania z JBR, w tym:

- przeniesienie na spółkę prawa własności JBR po upływie okresu użytkowania jego mienia (leasing);
- prawo nabycia JBR za cenę ustaloną po upływie okresu użytkowania jego mienia.

W zależności od formy korzystania ustala się odmienne zasady spłaty należności za użytkowanie (raty kapitałowe od wartości JBR oraz opłaty dodatkowe lub tylko opłaty dodatkowe). Innymi dopuszczalnymi warunkami umów są następujące opcje:

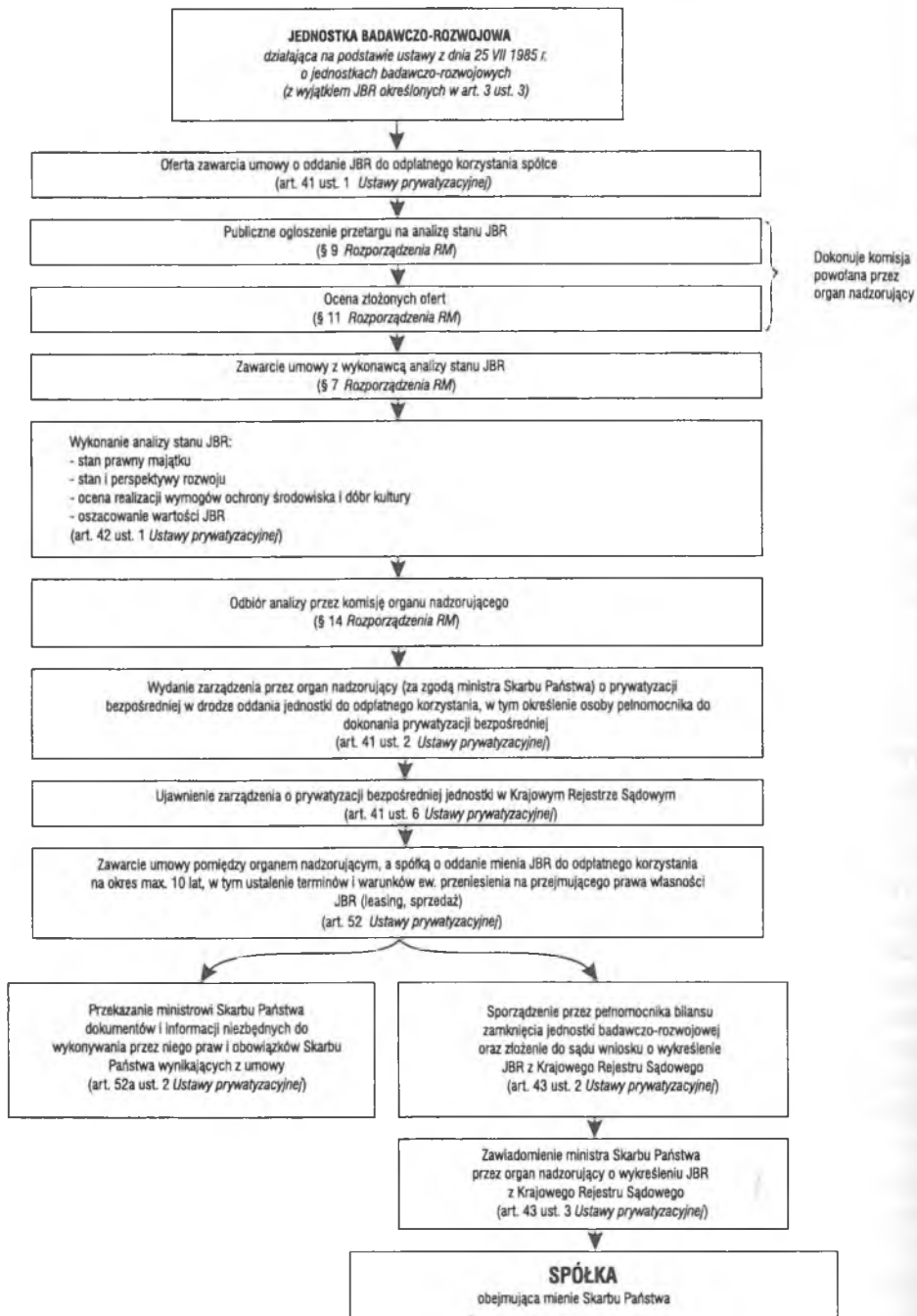
Po upływie dwóch lat od zawarcia umowy, akcje spółki w podwyższonym kapitale mogą objąć osoby prawne.

Wcześniejsze przeniesienie własności JBR na spółkę może nastąpić po spłaceniu przez nią co najmniej jednej trzeciej należności wobec Skarbu Państwa.

Skarb Państwa (reprezentowany przez właściwego ministra) może rozwiązać umowę w razie nienależytego jej wykonywania przez spółkę. Wówczas JBR jest sprzedawana lub wnoszona do innej spółki w trybie ustawowym, a dotychczasowe nakłady poniesione przez spółkę przepadają (nie podlegają zwrotowi). Szczegółowe zasady ustalania należności za korzystanie z JBR zostały uregulowane *Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 16 października 1997 roku* (Dz.U. 1997, nr 130, poz. 855).

Rysunek 4

Procedura prywatyzacji bezpośredniej poprzez oddanie jednostki badawczo-rozwojowej do odpłatnego korzystania spółce

Prywatyzacja majątku po likwidacji JBR

Według aktualnego stanu prawnego prywatyzacja JBR może być dokonana także przy wykorzystaniu ścieżki likwidacji, na podstawie art. 13 ust. 3 *Ustawy o jednostkach badawczo-rozwojowych*. Przepis ten stanowi, że w przypadku likwidacji majątek jednostki, po zaspokojeniu wierzytelności, staje się własnością Skarbu Państwa, a o przeznaczeniu majątku decyduje organ sprawujący nadzór nad jednostką, po uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw Skarbu Państwa. Niezaspokojone zobowiązania likwidowanej JBR obciążają Skarb Państwa. Celem likwidacji byłoby w tym przypadku sprywatyzowanie majątku likwidowanej jednostki, przy zastosowaniu jednego z wariantów rozporządzania majątkiem, przyjętych dla prywatyzacji bezpośredniej w art. 39 ust.1 *Ustawy prywatyzacyjnej*.

Prywatyzacja majątku likwidowanej JBR umożliwia jego racjonalne wykorzystanie oraz pozwala na zatrudnienie części personelu jednostki. Prywatyzacja ta (zwłaszcza dużych jednostek) jest jednak trudna do realizacji głównie z tego powodu, że potencjał JBR nie jest nastawiony na działalność gospodarczą w szerszej skali. Dlatego zakup JBR przez osoby trzecie z warunkiem zachowania tego potencjału, w tym szczególnie kadrowego, jest mało prawdopodobny. Natomiast oddanie majątku do odpłatnego korzystania spółce wymagałoby często onowocześnień i rozbudowy potencjału technicznego, przy równoczesnej konieczności osiągnięcia znacznego dochodu, co z punktu widzenia ekonomicznego jest dość ryzykowne.

Należy również zauważyć, że prywatny „spadkobierca” majątku zlikwidowanej JBR utraciłby dotychczasowe udogodnienia i przywileje ogólnie przysługujące tym jednostkom. Ponowne uzyskanie określonych udogodnień dla nowego podmiotu jest uzależnione od decyzji ministra właściwego do spraw nauki, uzgodnionej z ministrem właściwym do spraw finansów publicznych oraz z ministrem właściwym ze względu na rodzaj działalności prowadzonej przez ten podmiot. Wynika to z przepisu art.74 ust. 3 *Ustawy o jednostkach badawczo-rozwojowych*, umożliwiającego nadawanie i pozbawianie określonej jednostki organizacyjnej statusu JBR.

Ponadto, zgodnie z § 4 ust. 1 *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 lipca 2001 roku* (Dz.U. 2001, nr 85, poz. 927), okres posiadania nadanego w tym trybie statusu jednostki badawczo-rozwojowej jest ograniczony do 3 lat.

Cechy pozytywne i negatywne poszczególnych form prywatyzacji JBR

Przepisy nowelizujące *Ustawę o jednostkach badawczo-rozwojowych*, które weszły w życie z dniem 28 lutego 2001 r., stworzyły podstawy dla dokonywania wszechstronnej restrukturyzacji sektora badawczo-rozwojowego w Polsce, zdominowanego obecnie przez państwowe jednostki organizacyjne. Zastosowanie przepisów ustawy pozwala na odejście od tej monolitycznej formuły na rzecz pluralizmu własnościowych i organizacyjnych form prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych. Szczególnie ważną zmianą jest wprowadzenie komercjalizacji i prywatyzacji jednostek. Przyjęte rozwiązania opierają się na przepisach „bazowej” *ustawy prywatyzacyjnej* (bezpośrednio odnoszącej się do przedsiębiorstw państwowych), poza kilkoma przypadkami odmiennych uregulowań, wynikających ze specyfiki działalności naukowej i rozwojowej.

Istotne znaczenie dla procesu prywatyzacji JBR ma przepis pozwalający zachować status JBR przez wszystkie przekształcane jednostki prowadzące badania i prace rozwojowe (wraz

z wynikającymi stąd zwolnieniami od podatków, opłat i ceł), do czasu rozpatrzenia złożonego w terminie 60 dni wniosku o nadanie tego statusu. Należy zaznaczyć, że w odniesieniu do sprywatyzowanej JBR przestają obowiązywać rygory *Ustawy o finansach publicznych*, dotyczące m.in.: jednolitego planu kont (art. 14), sporządzania sprawozdań budżetowych (art. 15), zasad gospodarki finansowej (rozdz. 4) oraz kontroli finansowej i audytu wewnętrznego (rozdz. 5).

Duże jednostki, ważne z punktu widzenia wpływów z ich sprzedaży do budżetu państwa oraz istotne dla rozwoju rynku kapitałowego, mogą być poddawane komercjalizacji i prywatyzacji pośredniej. Jako korzystne cechy tego typu przekształceń, wynikające z ustalonych procedur i stosowanej polityki prywatyzacji, należy wskazać:

- wprowadzenie długookresowej strategii rozwoju jednostki w warunkach pozyskania inwestora strategicznego;
- możliwość wynegocjowania z inwestorem strategicznym pakietu inwestycyjnego i socjalnego, zapewniającego modernizację i rozwój potencjału, unowocześnienie zarządzania, poprawę bezpieczeństwa pracy oraz zwiększenie wartości firmy (art. 33 ust. 2 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- możliwość wykorzystania okresu komercjalizacji do przeprowadzenia niezbędnej restrukturyzacji techniczno-organizacyjnej i finansowej, przygotowującej przedsiębiorstwo do prywatyzacji;
- uzyskanie przez pracowników prawa do nieodpłatnego nabycia części akcji należących do Skarbu Państwa, co wpływa na łagodzenie ewentualnych konfliktów społecznych (art. 36 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- zachowanie ciągłości personalnej zarządzania w pierwszym okresie funkcjonowania, w wyniku powołania dyrektora JBR na prezesa pierwszego zarządu spółki (art. 6 ust. 2 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- tworzenie warunków współpracy załogi z władzami spółki poprzez udział przedstawicieli pracowników w radach nadzorczych (art. 11 ust. 1 i art. 14 ust. 1 *Ustawy prywatyzacyjnej*) oraz wybieranie przez pracowników 1 członka zarządu w spółkach zatrudniających powyżej 500 osób (art. 16 ust. 1 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- utrzymanie działalności rad naukowych po komercjalizacji, w jednostkach prowadzących badania i prace rozwojowe (art. 10a *Ustawy o jednostkach badawczo-rozwojowych*).

Biorąc pod uwagę różne sposoby zbywania akcji (w trybie oferty publicznej, przetargu publicznego i rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia) najbardziej efektywny w przypadku JBR powinien być tryb rokowań, który umożliwi optymalizowanie interesów spółki i jej pracowników, poprzez selektywny wybór inwestora strategicznego, wynegocjowanie odpowiedniej ceny i warunków płatności oraz pakietów inwestycyjnych, socjalnych i proekologicznych.

W prywatyzacji pośredniej JBR w trybie rokowań lub przetargu publicznego z udziałem pracowników oraz innych krajowych osób fizycznych i prawnych, szczególnie korzystne warunki stwarza art. 35 *Ustawy prywatyzacyjnej*, umożliwiający dokonywanie ratalnej zapłaty za akcje w okresie nie dłuższym niż 5 lat (po wpłaceniu 20% ceny).

Jako mankamenty prywatyzacji pośredniej JBR, można uznać:

- długotrwały okres dokonywania przekształceń, w warunkach częstego niedoboru w JBR środków finansowych;
- prawdopodobieństwo wystąpienia znikomego popytu na nabycie akcji jednostek, osiągających z reguły minimalny zysk;

- silny wpływ administracji rządowej na przygotowanie procesu przekształceń i na zarządzanie spółką Skarbu Państwa;
- utrzymywanie się dominacji przedstawicieli administracji rządowej we władzach spółki, w warunkach jej częściowej prywatyzacji;
- konieczność stosowania pracochłonnych i kosztownych procedur, począwszy od opracowania kwestionariusza dla celów komercjalizacji, aż do analiz, przygotowania i realizacji publicznego zbycia akcji (co wymaga doradztwa prywatyzacyjnego);
- zasilanie budżetu państwa przychodami ze sprzedaży akcji Skarbu Państwa, niezbędnymi na restrukturyzację i modernizację JBR.

W porównaniu do prywatyzacji pośredniej procedury prywatyzacji bezpośredniej cechują podobieństwa i odmienności zarówno korzystniejsze, jak i bardziej niekorzystne (w zależności od specyfiki poszczególnych ścieżek prywatyzacji).

Jako korzystne cechy prywatyzacji bezpośredniej, można wskazać:

- szybsze osiąganie pełnej prywatyzacji, bez okresu władania spółką przez administrację rządową i przy węższym zakresie wymaganych prac przygotowawczych (w warunkach sprzedaży bezpośredniej lub wniesienia jednostki do spółki prywatnej);
- możliwość szybszego zrestrukturyzowania potencjału badawczego i technicznego przekształconej JBR;
- łatwiejsze pozyskanie krajowego i zagranicznego kapitału aktywnych inwestorów, z reguły bardziej zainteresowanych formą bezpośredniej sprzedaży jednostki lub wniesienia jej do spółki, niż prywatyzacją pośrednią;
- możliwość wynegocjowania, w warunkach bezpośredniej sprzedaży jednostki w trybie rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia, pakietu zobowiązań umownych kupującego, podobnie jak w przypadku zbycia akcji w trybie prywatyzacji pośredniej (art. 48 ust. 2 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- korzystanie przez pracowników sprzedanej JBR z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, powiększonego przez kupującego o kwotę wynoszącą do 15% ceny jednostki (art. 48 ust. 3 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- możliwość dokonywania ratalnej zapłaty należności za sprzedaną JBR oraz za akcje Skarbu Państwa zbywane w spółce, do której wniesiono jednostkę, podobnie jak w przypadkach zbycia akcji w prywatyzacji pośredniej (art. 48 ust. 5 i 6 oraz art. 49 ust. 3 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- przeznaczenie dla pracowników do 15% akcji obejmowanych przez Skarb Państwa, w razie wnoszenia JBR do spółki z udziałem Skarbu Państwa i innych akcjonariuszy (art. 49 ust. 4 *Ustawy prywatyzacyjnej*);
- możliwość oddania jednostki do odpłatnego korzystania, na preferencyjnych warunkach, spółce utworzonej przez pracowników JBR z udziałem innych krajowych osób fizycznych (art. 51 i 52 *Ustawy prywatyzacyjnej*).

Z punktu widzenia pracowników JBR szczególnie dogodne są warunki wniesienia jednostki do spółki z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa i pracowników JBR. Wynika to z wymagania stosunkowo niskiego wkładu pracowników, pokrywającego 10% kapitału akcyjnego spółki oraz z możliwości corocznego wykupywania przez nich względnie niewielkich pakietów akcji Skarbu Państwa tak, aby po 5 latach objąć 51% (art. 50 *Ustawy prywatyzacyjnej*).

Przydatną dla JBR formą przekształceń może być również, najpopularniejsza dotychczas, ścieżka prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych polegająca na oddaniu jednost-

ki do odpłatnego korzystania spółce z udziałem pracowników i innych krajowych osób fizycznych, z opcją przeniesienia prawa własności na tę spółkę po upływie okresu trwania umowy leasingowej⁶. Metoda ta pozwala na decydowanie o przyszłości jednostki przez jej załogę i kierownictwo oraz stwarza preferencyjne warunki nabycia majątku, polegające na: niskiej wartości kapitału akcyjnego spółki (wynoszącej minimum 20% funduszu jednostki), 10-letnim okresie spłaty należności oraz stosowaniu obniżonego oprocentowania niespłaconego majątku⁷. Ponadto umożliwia ona wcześniejsze przeniesienie własności na spółkę, po spłaceniu określonej w ustawie części należności.

Jako potencjalne, niekorzystne skutki prywatyzacji bezpośredniej JBR, można wymienić:

- niepewność co do przyszłej ekspansji rynkowej działalności gospodarczej, realizowanej po prywatyzacji;
- problemy z finansowaniem działalności, zwłaszcza z przeznaczaniem środków na inwestycje (w razie braku inwestora strategicznego);
- trudności w sprostaniu płatnościom ratalnym lub leasingowym (w razie osiągnięcia niezadowalających przychodów z działalności gospodarczej);
- trudności w zgromadzeniu przez pracowników (akcjonariuszy) odpowiednio dużego kapitału, dającego spółce pozycję wiarygodnego partnera w obrocie gospodarczym (w przypadku stosowania metody leasingowej);
- brak prawa własności leasingowanego majątku w okresie (lub w części okresu) dokonywania opłat, co utrudnia spółce uzyskiwanie kredytów.

Przedstawiona w artykule klasyfikacja przekształceń strukturalno-własnościowych wraz z oceną cech pozytywnych i negatywnych daje możliwość wyboru odpowiednich form własnościowych i organizacyjnych prowadzenia badań i prac rozwojowych. Zdaniem autora, w warunkach otwartej gospodarki rynkowej, o wyborze właściwej formy nie powinna decydować moda na określone rozwiązania, lecz merytoryczna przydatność tej formy dla podnoszenia jakości i użytkowej wartości wyników badań oraz efektywności ich realizacji.

Literatura

Dąbrowa-Szeffler 1999

Zmiany w strukturze sektorowej i instytucjonalnej sfery badawczo-rozwojowej w Polsce w okresie transformacji systemowej, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 13.

Korona M. 1995

Nauka i technika w 1995 roku., GUS, Warszawa.

Nauka... 2002

Nauka i technika w 2002 roku, GUS, Warszawa.

Owczarek J. 1999

Stan i perspektywy rozwoju jednostek badawczo-rozwojowych nadzorowanych przez Ministra Gospodarki, „Biuletyn Informacyjny Jednostek Badawczo-Rozwojowych”, nr 3–4.

Prywatyzacja... 2001

Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych w 2000 r., GUS, Warszawa.

⁶ Ścieżkę tę zastosowało blisko 60% prywatyzowanych bezpośrednio przedsiębiorstw państwowych (według danych Ministerstwa Skarbu Państwa).

⁷ Polowę aktualnej stopy oprocentowania kredytu lombardowego NBP, wynoszącej 8,75% (od dnia 28 listopada 2002 roku).

Przedsiębiorczość... 2000

Przedsiębiorczość – rozwój – praca. Strategia gospodarcza rządu, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w styczniu 2000 roku.

Rocznik... 2001

Rocznik statystyczny 2001, GUS, Warszawa.

Strategia... 2000

Strategia i kierunki działań Ministerstwa Gospodarki wobec nadzorowanych jednostek badawczo-rozwojowych do 2005 r., Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, listopad.

Wiankowski S., Borzęcki J. 2002

Prywatyzacja i reorganizacja jednostek badawczo-rozwojowych, Warszawa.

Założenia... 1998

Założenia do prywatyzacji jednostek badawczo-rozwojowych, Komitet Badań Naukowych, Warszawa.